

Załącznik nr 2

Autoreferat

1. Karolina Kochańczyk - Bonińska

2. Posiadane dyplomy i stopnie naukowe:

Doktor nauk humanistycznych w zakresie filozofii, stopień nadany uchwałą rady Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej UKSW z dnia 6 listopada 2008 roku na podstawie rozprawy „Człowiek jako istota złożona. Antropologia Maksyma Wyznawcy" (promotor: dr hab. T. Klimski, prof. UKSW, recenzenci: prof. dr hab. Agnieszka Kijewska, ks. dr hab. Tomasz Stępień, prof. UKSW).

Magister historii w zakresie literatury wczesnochrześcijańskiej (2003), praca magisterska „Traktat św. Jana Chryzostoma *Nikt nie może zaszkodzić temu, kto nie krzywdzi samego siebie*. Wstęp, przekład, opracowanie” (promotor: ks. prof. dr hab. J. Naumowicz).

Magister teologii (2005), praca magistersko-licencjacka „Problematyka cierpienia w pismach św. Jana Chryzostoma powstałych na wygnaniu” (promotor: o. prof. dr hab. J. Salij).

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:

10. 2005 – 09. 2009 asystent (pół etatu) w Katedrze Wczesnochrześcijańskiej Literatury Greckiej, Instytut Nauk Historycznych, Wydział Nauk Historycznych i Społecznych UKSW.

10. 2009 – 09. 2012 adiunkt (pół etatu) w Katedrze Wczesnochrześcijańskiej Literatury

Greckiej, Instytut Nauk Historycznych, Wydział Nauk Historycznych i Społecznych UKSW.

10. 2012 – 09. 2015 adiunkt (pełen etat) w Katedrze Historii Starożytnej, Instytut Nauk Historycznych, Wydział Nauk Historycznych i Społecznych UKSW.

10.2015 – 02. 2017 adiunkt (pół etatu) w Katedrze Historii Starożytnej, Instytut Nauk Historycznych, Wydział Nauk Historycznych i Społecznych UKSW.

10.2016 – 09.2018 adiunkt w Katedrze Filozofii i Socjologii, Instytut Nauk Humanistycznych i Społecznych ASzWoj.

Od 12.2018 – etat naukowo-techniczny w projekcie „Wdrożenie programu edukacyjnego "Polityka-Religia-Bezpieczeństwo. Konflikt i próby rozwiązania" w oparciu o współpracę międzynarodową” (POWR.04.03.00-IP.07-00-001/18), Wydział Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych UW.

Urlopy macierzyńskie:

1.08 - 30.09.2005

09.2007 - 02.2008

02.2010 - 10.2010

Pełnione funkcje:

2016 - 2017 – pełnomocnik Dziekana ds. projektów badawczych (WBN, ASzWoj).

2016 - 2017 – członek Rady Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego, ASzWoj.

2014 - 2016 – członek Wydziałowej Komisji ds. Promocji, Wydział Nauk Historycznych i Społecznych UKSW.

2013 - 2016 – koordynator nowopowstałego kierunku Historia Cywilizacji Śródziemnomorskiej (przygotowanie dokumentacji, kosztorysu, programu studiów, efektów kształcenia, planu zajęć), Instytut Nauk Historycznych, Wydział Nauk Historycznych i Społecznych UKSW.

2012 - 2016 – członek Rady Wydziału Nauk Historycznych i Społecznych UKSW.

2013 - 2016 – członek Instytutowej Komisji Dydaktycznej, Instytut Nauk Historycznych Wydział Nauk Historycznych i Społecznych UKSW.

2008 - 2010 – sekretarz Instytutu Nauk Historycznych, Wydział Nauk Historycznych i Społecznych UKSW.

2007 - 2008 i 2013 - 2014 – koordynator USOS w Instytucie Nauk Historycznych, Wydział Nauk Historycznych i Społecznych UKSW.

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2017 r. poz. 1789):

a) tytuł osiągnięcia naukowego:

Epistemologiczne aspekty sporów trynitarnych IV w. – polemika Bazylego Wielkiego z Eunomiuszem

- 1) K. Kochańczyk-Bonińska, M. Przyszychowska, *Incomprehensibility of God and the Trinitarian Controversy of the Fourth Century*, Vox Patrum 24 (2014) t. 61, s. 239-247.
- 2) K. Kochańczyk-Bonińska, *Basil the Great Contra Eunomius and His Thesis – the State of Research*, Studia Pelplińskie LI (2017), s.189-201.
- 3) K. Kochańczyk-Bonińska, *Basil the Great's References to Eunomius*, Vox Patrum 37, (2017) t.68, s.119-128.

- 4 K. Kochańczyk-Bonińska, *The Role of Natural Theology and Its Sources in the Anti-Eunomian Discourse Concerning Comprehensibility of God*, *Seminare*, 38 n. 4 (2017), s. 49-56.

T. Stępień, K. Kochańczyk-Bonińska, *Unknown God, Known in His Activities Incomprehensibility of God during the Trinitarian Controversy of the 4th Century*, Peter Lang 2018; (recenzent wydawniczy: prof. dr hab. Józef Naumowicz) rozdz. IV.5, V.1, V.3-4:

- 5 Basil of Cesarea on language and comprehensibility of God, s. 165-174.
 - 6 Basil of Cesarea's incomprehensibility of ousia, s. 195-202.
 - 7 Unknown God of Gregory of Nazianzus, s. 210-218.
 - 8 John Chrysostom against Eunomius, s. 219-225.
-
- 9 K. Kochańczyk-Bonińska, *Defining substance in Basil the Great's dispute with Eunomius about the incomprehensibility of God*, *E-patrologos* 4/1 (2019), s. 93-103.

c) **omówienie celu naukowego** ww. prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

Wymienione powyżej prace, z wyjątkiem pierwszej (*Incomprehensibility of God and the Trinitarian Controversy of the Fourth Century*), powstały w ramach realizowanego z grantu Narodowego Centrum Nauki projektu badawczego: *Niepoznawalność Boga jako element polemiki antyariańskiej - problematyka ontologiczna i epistemologiczna*, którego kierownikiem był ks. dr hab. Tomasz Stępień, prof. UKSW, a habilitantka oraz dr hab. Marta Przyszychowska głównymi wykonawcami. W skład zespołu projektowego wchodził także dr Stanisław Kalinkowski oraz dr Anna Kazimierczak-Kucharska.

Całościowy cel projektu dotyczył ukazania, że spór o możliwość poznania Boga stanowi jeden z kluczowych elementów polemiki z anomejczykami. Najgłębszym źródłem tego sporu są różne założenia filozoficzne, na jakich bazowały obie strony, stąd celem badań było ukazanie filozoficznych źródeł dyskusji na temat możliwości poznania

istoty Boga. Projekt zakończył się w połowie 2018 roku, a jego materialnym efektem prócz monografii (T. Stępień, K. Kochańczyk-Bonińska, *Unknown God, Known in His Activities Incomprehensibility of God during the Trinitarian Controversy of the 4th Century*, Peter Lang 2018) oraz szeregu artykułów i wystąpień konferencyjnych było przetłumaczenie pierwszy raz z greki na język polski kluczowych dla dyskusji dzieł: *Apologii Eunomiusza* – tłum. dr Stanisław Kalinkowski, *Contra Eunomium*, Bazylego Wielkiego – tłum. Karolina Kochańczyk-Bonińska, *Contra Eunomium* Grzegorza z Nyssy – tłum. Marta Przyszychowska.

Pierwsza część projektu objęła prace translatorskie. Ze względu na stopień skomplikowania problematyki i specyficzną terminologię, na tym etapie nie chodziło tylko o udostępnienie materiałów źródłowych, ale o wspólne wypracowanie adekwatnej polskiej terminologii, która pozwoli na oddanie wyrafinowanej myśli filozoficzno-teologicznej obecnej w tych pismach. W trakcie realizacji projektu powstały robocze wersje tłumaczeń, które wymagają dalszych prac redakcyjnych. Ich wydanie (w trzech tomach) zostało zaplanowane na lata 2019-2020.

Druga faza badań wymagała zastosowania metod badawczych, którymi posługuje się historia filozofii. Jest to najpierw metoda genetyczna uwzględniająca powstanie i historyczne uwarunkowania problemu poznawalności Boga. Następnie zaś metoda komparatystyczna polegająca na porównaniu wcześniejszych ujęć z poglądami autorów tekstów źródłowych, aby ukazać oryginalność ich myśli. W końcu metoda rekonstrukcyjna pozwoliła na przedstawienie problematyki filozoficzno-teologicznej sporu oraz stanowisk poszczególnych autorów. W rezultacie ukazano rozwój teologii negatywnej w tradycji chrześcijańskiej od jej początków aż do końca IV w., jej zmiennych losów i swoistej dialektyki twierdzeń o poznawalności i niepoznawalności Boga, którą można zaobserwować u kolejnych autorów począwszy od Pisma Świętego aż do kluczowych autorów końca IV w. Przeprowadzono analizę zachowanych pism i fragmentów dzieł Eunomiusza, jego twierdzeń o poznawalności istoty Boga oraz poglądów filozoficznych, które wykorzystywał dla obrony swoich tez, w tym szczególnie wykorzystania relacji substancji (οὐσία) i działania (ἐνέργεια) jako podstawy jego metod teologicznych oraz szczegółowo prześledzono odpowiedzi pisarzy ortodoksyjnych.

W ramach realizowanego projektu wskazać można kilka odrębnych problemów badawczych, a jeden z nich czyli *Epistemologiczne aspekty sporów trynitarnych IV w. – polemika Bazylego Wielkiego z Eunomiuszem* przedstawiam jako samodzielne osiągnięcie stanowiące podstawę do wszczęcia procedury habilitacyjnej. Celem było wskazanie kluczowego odróżnienia poznawalności istnienia Boga i niepoznawalności Jego istoty przez Bazylego Wielkiego, co pozwoliło na wyznaczenie granicy naturalnych możliwości poznawczych ludzkiego rozumu, ukazanie roli, jaką teologia negatywna spełniała w sporach trynitarnych IV wieku oraz przyczyniło się do lepszego zrozumienia rozwoju teologii negatywnej jako takiej.

Pierwszy, wstępny i programowy artykuł *Incomprehensibility of God and the Trinitarian Controversy of the Fourth Century* napisałyśmy wspólnie z dr Martą Przyszychowską. Miał on charakter ogólny i wprowadzający w tematykę całego sporu. U podstaw naszych badań stała wątpliwość, dlaczego, choć od początku istnienia chrześcijaństwa współzysztowały ze sobą dwa sposoby mówienia o Bogu, to akurat w IV wieku nastąpiło przesunięcie akcentów. Dominujący model to już nie Bóg bliski objawiony w Chrystusie, ale transcendentny Bóg przekraczający wszelkie kategorie ludzkiego poznania. W celu odpowiedzi na to pytanie nakreśliłyśmy najważniejsze historyczne elementy debaty oraz główne punkty sporu z neo-arianami, którego jądrem jest konflikt o pochodzenie nazw. Eunomiusz, zainspirowany wprost pisami Platona lub co bardziej prawdopodobne neoplatoników, a przede wszystkim Proklosa i jego komentarzem do *Kratylosa*, twierdzi, że Bóg nadaje stworzeniom odpowiednie i zgodne z ich naturą nazwy. W odpowiedzi Bazyl i Grzegorz twierdzą, że to człowiek został przez Boga uzdolniony do nazywania pozostałych stworzeń. Konsekwencją tych odmiennych założeń dotyczących źródła pochodzenia nazw jest przekonanie Eunomiusza, że nazwy oddają istotę bytów, a tym samym jesteśmy w stanie poprzez nazwy poznać substancję poszczególnych bytów, w tym samego Boga. W artykule wykazałyśmy, że podstawą różnic między Aecjuszem i Eunomiuszem z jednej strony a Ojcami Kapadockimi z drugiej były przyjęte przez nich filozoficzne założenia. Zarówno koncepcja osób boskich jak i zagadnienie poznawalności Boga wynikają z przekonania o pochodzeniu nazw.

Punktem wyjścia przeprowadzonych przeze mnie w ramach grantu badań była nie tylko lektura tekstów źródłowych, lecz także prześledzenie istniejącej literatury

przedmiotu, z uwzględnieniem dorobku takich naukowców jak M. DelCogliano, A. Radde-Gallwitz czy D.G. Robertson. Stan badań prezentuję w odrębnym artykule *Basil the Great Contra Eunomius and His Thesis – the State of Research*. Kluczowe dla historii oraz zaplecza teologicznego i filozoficznego sporu publikacje zostały podzielone na pięć części: teksty źródłowe, opracowania dotyczące Bazylego Wielkiego, opracowania dotyczące Eunomiusza, opracowania dotyczące historii sporu, opracowania dotyczące teologiczno-filozoficznych aspektów sporu. Z jednej strony więc wszyscy zainteresowani tematem otrzymują narzędzia, do dalszych poszukiwań, z drugiej są to ramy nakreślone przez poprzedników, które stanowiły punkt wyjścia do moich własnych oryginalnych badań.

W ramach badań wstępnych, lecz kluczowych należy wskazać artykuł *Basil the Great's References to Eunomius*. Analizie poddałam formę literacką dzieła *Contra Eunomium* oraz sposób i zakres cytowania przez Bazylego tekstu Eunomiusza. W rezultacie wykazałam, że traktat Bazylego to typowe *refutatio*, w którym autor punkt po punkcie odpiera argumenty przeciwnika, a w swych odniesieniach jest, jak na zwyczaj antyczne, niezwykle dokładny. Bazyle systematycznie cytuje mniej więcej jedną trzecią tekstu *Apologii*, a fakt pominięcia niektórych rozdziałów da się uzasadnić poprzez strukturę dzieła Eunomiusza lub kontekst historyczny. Wyjątek stanowią rozdziały 21-24, w których Eunomiusz analizuje problematykę substancji i działania. Wydaje się, że Bazyle celowo omija trudny dla niego temat, z którym jeszcze nie jest w stanie się zmierzyć. Nadmienić należy, że mimo wielu omówień tekstu Bazylego nikt przede mną nie zwrócił na to uwagi. A jest to kwestia fundamentalna. Spośród wskazanych przez dr. hab. T. Stępnia dwóch dróg dowodzenia, które zaproponował Eunomiusz, czyli dróg *a priori* i *a posteriori*, z których pierwsza podąża od analizy substancji ukazanej w nazwach do zrozumienia działań poszczególnych osób, a druga wychodzi od działań i prowadzi do substancji, Bazyle był gotów zmierzyć się tylko z pierwszą z nich. Analiza i odparcie drugiej pojawi się dopiero w pismach Grzegorza z Nyssy, który kontynuuje dzieło brata.

Kolejny artykuł (*The Role of Natural Theology and Its Sources in the Anti-Eunomian Discourse Concerning Comprehensibility of God*) stanowiący rozwinięcie przedstawionego problemu badawczego jest analizą źródeł poznania i wykorzystywanych w dyskusji sposobów argumentacji. W toku dyskusji z

Eunomiuszem, którego adwersarze nie wahali się nazywać sztukmistrzem, Bazyli i Grzegorz krytykowali sposób, w jaki używał dialektyki. Uważali, że próbuje ona „zawłaszczyć” dla siebie prawdy, które mogą być poznane tylko przy pomocy Objawienia. Nie znaczy to jednak, że obaj korzystali tylko z nadprzyrodzonych źródeł wiedzy o Bogu pomijając te naturalne. Wręcz przeciwnie, w konsekwencji toczącego się sporu rozwinęli naturalną teologię i świadomie używali argumentów opartych na poznaniu zmysłowym, ludzkiej logice, tradycji filozoficznej, a zwłaszcza pojęciach powszechnie przyjętych (κοινὰ ἔννοια). Choć w swych traktatach polemicznych Bazyli i Grzegorz z pogardą odnosili się do dialektyki, a nawet filozofii, to w praktyce wykorzystywali wszystkie dostępne narzędzia, aby dotrzeć do prawdy. W artykule wskazałam różnorodne źródła dla teologii. Najważniejszy wydaje się fakt, że źródła nadprzyrodzone współistnieją z naturalnymi. Eunomiusz odwołuje się do trzech źródeł swojego nauczania: wiedzy wrodzonej, nauczania ojców (Tradycji) i Pisma Świętego. Bazyli wskazuje na trzy źródła wiedzy o Bogu: Pismo Święte, pojęcia powszechnie przyjęte i poznanie zmysłowe. Natomiast Grzegorz zarzuca Eunomiuszowi, że w swojej argumentacji pomija nie tylko tradycję filozoficzną i Pismo Święte, ale nawet pojęcia powszechnie przyjęte.

W rozdziale *Basil of Caesarea on language and comprehensibility of God* piszę nie tylko o tym, jak Bazyli próbuje obalić pierwszą z dróg teologicznych Eunomiusza, opartą na założeniu, że możemy poznać substancję Boga na podstawie Jego imienia, którym jest Niezrodzony, lecz także prezentuję badania dotyczące możliwych filozoficznych inspiracji Eunomiusza. Wskazałam, że na początku Eunomiusz twierdził, że inna jest natura imion w porządku boskim i ziemskim i tylko w tym pierwszym prowadzą nas one do odkrycia substancji. Jednak w toku polemiki z Bazyliem zmienił zdanie, i jak pisze Grzegorz z Nyssy, głosił, że każda nazwa (ὄνομα) niesie ze sobą wiedzę o substancji, ponieważ wszystkie one pochodzą od Boga. W ten sposób Eunomiusz połączył teorię nazw z teorią ich pochodzenia. Bazyli najpierw odrzuca tezy Eunomiusza dotyczące poznania przy pomocy pojęć (ἔννοια) i przekonuje, że wychodząc od pojęć i odnosząc je choćby do naszego doświadczenia zmysłowego, możemy czerpać pewną wiedzę o rzeczywistości, także tej duchowej. Co ważniejsze, im więcej pojęć będziemy mogli odnieść do Boga, bazując na jego działaniu w świecie czy opisach biblijnych, tym bliżej będziemy wiedzy o Nim, zwłaszcza w ujęciu relacyjnym. Jednak

żadne z przypisywanych Mu określeń nie da nam wiedzy o Jego substancji. Aby tego dowieść Bazyli korzysta z arystotelesowskich założeń teorii języka oraz tworzy własny podział nazw na cztery kategorie; każda z nich odnosi się do innych pojęć i daje nam pewną wiedzę o bycie, ale nie o jego substancji.

Dopełnieniem tej analizy jest artykuł *Defining substance in Basil the Great's dispute with Eunomius about the incomprehensibility of God* dotyczący tego, jak w początkach swej działalności, czyli na etapie dyskusji z eunomianami Bazyli rozumie substancję. A to rozumienie, na co wyraźnie wskazują prezentowane badania, kształtuje się właśnie w polemice. W efekcie Bazyli w znaczący sposób przyczyni się do uporządkowania terminologii trynitarniej poprzez doprecyzowanie rozumienia takich terminów jak substancja, hipostaza, natura i osoba. Cel, który przyświeca Bazylemu jest teologiczny, stąd nie jest on wierny żadnej szkole filozoficznej, a tylko swobodnie używa swojej bogatej wiedzy filozoficznej by bronić wiary. Najważniejsze tezy prezentowane w *Contra Eunomium* dotyczą wspólnej substancji i podstaw wyodrębnienia z niej trzech osób boskich. W swym dowodzeniu Bazyli ucieka się do rozróżnień między substancją (οὐσία), własnościami (ιδιώματα) i działaniami (ἐνεργεῖαι). Całość dyskusji ma też odzwierciedlenie na płaszczyźnie epistemologicznej. Choć Bazyli wyraźniej idzie w kierunku uściślenia terminów οὐσία i ὑπόστασις, to w tym wczesnym dziele znajdujemy jeszcze nieostre użycie terminologii metafizycznej, a o znaczeniu możemy wnioskować raczej z kontekstu użycia poszczególnych słów.

Trzy podrozdziały zawarte w części piątej książki (*Basil of Caesarea's incomprehensibility of ousia, Unknown God of Gregory of Nazianzus, John Chrysostom against Eunomius*) poświęcone są rozwojowi teologii negatywnej w drugiej połowie IV w. Jest to bezpośrednia reakcja na tezy Eunomiusza, które były impulsem do rozwoju tego sposobu mówienia o Bogu. Głównymi uczestnikami tej polemiki, których pisma zostały bezpośrednio zainspirowane sporem są, prócz Bazylego i Grzegorza z Nyssy, Grzegorz z Nazjanzu i Jan Chryzostom, przy czym dwaj ostatni obficie czerpią z dorobku Bazylego.

Basil of Caesarea's incomprehensibility of ousia

Jest sprawą absolutnie oczywistą dla Bazylego, że substancja Boga jest niepoznawalna dla stworzeń; możemy znaleźć wiele sformułowań tej tezy w całej jego twórczości (od *Contra Eunomium* po *Homilie na Hexaemeron*). Co więcej, idąc za Arystotelesem (*Metafizyka* VII, 3), wielokrotnie podkreśla, że człowiek nie jest w stanie poznać nawet własnej substancji. Nasze poznanie zatrzymuje się na przypadłościach i działaniach. Kluczowe jest jednak, że nieznamość boskiej substancji nie jest tożsama z nieznamością Boga. Jest to paradoks wiary, polegający na tym, że można jednocześnie znać i nie znać (καὶ οἶδα καὶ ἀγνοῶ). Daleki od agnostycyzmu Bazyl wskazuje, że nawet mówienie o Bogu językiem negacji dostarcza wiedzy, a *via negativa* nieustannie łączy się u niego z *via positiva* i *via eminentiae*. Ostatecznie jednak to nie wiedza, a zjednoczenie z Bogiem jest celem chrześcijańskiego życia.

Unknown God of Gregory of Nazianzus

Grzegorz odiera tezy neo-arian w swoich pięciu *Mowach teologicznych*, dodatkowo o możliwości poznania Boga mówi w szeregu innych mów. Biskup Nazjanzu polemizuje z Eunomiuszem na kilku poziomach. Za Bazylim powtarza, że nie możemy poznać nie tylko natury Boga, ale także naszej własnej. Wskazuje, iż teologia naturalna ogranicza się do stwierdzenia istnienia Boga na podstawie piękna i porządku świata. Szukając przyczyn niepoznawalności Boga wskazuje na różnice ontyczne między Nieskończonym a skończonymi, co prowadzi wprost do *via eminentiae* jako koniecznego uzupełnienia dla *via negativa*. Wskazuje też na nowy w tej dyskusji, choć stale obecny w tradycji filozoficznej, by wskazać choćby *List VII* Platona, element, a mianowicie związek między sposobem życia, a możliwością poznania Boga. Idąc dalej Grzegorz pisze o trzech etapach życia duchowego: oczyszczeniu (poprzez praktykę uważności i medytacji), oświeceniu (co łączy z rozumieniem Boga jako światła) i zjednoczeniu. Człowiek może zostać doprowadzony do poznania Boga na drodze zjednoczenia i przebóstwienia, ale po pierwsze jest to wiedza mistyczna i pozaintelektualna, a po drugie, nie wynika z ludzkich możliwości, ale jest inicjatywą Stwórcy.

John Chrysostom against Eunomius

W swoich pięciu homiliach dotyczących niepoznawalności Boga Jan Chryzostom wprost polemizuje z tezami Eunomiusza. Co za tym idzie autor przywołuje wprowadzony już przez Bazylego argument o niepoznawalności substancji Boga dla wszystkich istot rozumnych poza tymi, które dzielą z Nim tę samą naturę. Rozwija w ten sposób opartą na jedności natury koncepcję wzajemnego poznania trzech osób boskich. Złotousty powtarza wiele argumentów poprzedników jednak jego język jest mniej spekulatywny, a bardziej duszpasterski.

Zaprezentowane prace stanowią spójny cykl i jako taki zostały zaplanowane; artykuły uzupełniają tematy, które nie zostały podjęte wprost w monografii. W ten sposób wyczerpująco zostało przedstawione zagadnienie epistemologicznych aspektów sporów trynitarnych IV w., stanowiących podstawę polemiki Bazylego Wielkiego z Eunomiuszem.

Rezultaty badań i ich wpływ na dyscyplinę

Ze względu na interdyscyplinarny charakter całego projektu, w tym moich badań prezentowanych w ramach osiągnięcia, przewidywany jest jego wpływ na kilka dyscyplin naukowych. Wobec niezwyklej popularności apofatyizmu we współczesnej postheideggerowskiej filozofii badania nad źródłami orzekania negatywnego mogą wpłynąć na rozwój ontologii. Ponieważ wyniki badań projektu ukazują kluczowy okres kształtowania się chrześcijańskiej koncepcji Boga, przewidywany jest wpływ na rozwój filozofii Boga, a zwłaszcza opracowywania takich zagadnień jak: koncepcja aktu stwórczego, problem poznawalności Boga, zagadnienie przymiotów Boga i określania ich na drodze orzekania negatywnego. Dodać należy, że wyniki badań prowadzonych w ramach projektu pokazują także, że w sporze z Eunomiuszem należy szukać uwypuklenia problemu działania (ἐνέργεια) Boga. Jest to tyle ważne, że boskie energie stanowią jeden z kluczowych problemów teologii prawosławnej. Dlatego też wyniki badań projektu

umożliwiają dalsze studia na temat rozumienia boskich energii. Mój udział dotyczy przede wszystkim szczegółowego przeanalizowania roli Bazylego w tym sporze, tak na płaszczyźnie debaty epistemologicznej, jak i tej dotyczącej ontologii. Poprzez artykuły i wystąpienia na międzynarodowych konferencjach włączyłam się w żywą, aktualną dyskusję na temat anomeizmu ze szczególnym uwzględnieniem filozoficznego podłoża sporów teologicznych.

W tym miejscu wypada też podziękować głównym współpracownikom projektu ks. dr hab. Tomaszowi Stępniewi i dr hab. Marcie Przyszychowskiej, bo choć nasz zakres prac był ściśle określony i każdy z nas pracował samodzielnie, to służyli mi, a odwagę się napisać służyliśmy sobie nawzajem, wsparciem, inspiracją, radą w dialogu, w którym wciąż można prowadzić filozoficzne poszukiwania. Współpraca pozwoliła nam na wspólne ustalenie, jak tłumaczyć niektóre kluczowe dla debaty pojęcia, które w tym kontekście jeszcze nie znalazły adekwatnych i utrwalonych polskich terminów technicznych.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo - badawczych (artystycznych).

Moje pozostałe prace naukowo-badawcze można przyporządkować do następujących tematów: 1) Badania nad myślą Maksyma Wyznawcy, 2) Zagadnienia związane z rozumieniem kosmosu w myśli wczesnochrześcijańskiej, 3) Tematyka płci w pismach Ojców Kościoła, 4) Problematyka etyczna 5) Inne.

1. Maksym Wyznawca

Punktem wyjścia do prowadzonych badań i dalszych publikacji był mój doktorat (*Człowiek jako istota złożona. Antropologia Maksyma Wyznawcy*), jednak prezentowane publikacje wykraczają w znacznym stopniu poza tematykę rozprawy, choć nadal są to prace z zakresu antropologii filozoficznej.

W artykule *Maksym Wyznawca o powstaniu duszy – Ambigua ad Iohannem 42* przeanalizowałam poglądy Maksyma, zawarte w *Ambigua 42*, które stanowią ważne podsumowanie poglądów starożytnych myślicieli zarówno pogańskich, jak i chrześcijańskich, na temat pochodzenia duszy. Maksym jest kontynuatorem myśli Grzegorza z Nyssy, który szczegółowo omawia podobne zagadnienia w swoim dziele *O stworzeniu człowieka*. W swym tekście Wyznawca koncentruje się przede wszystkim na odparciu argumentów zwolenników animacji sukcesywnej, gdyż te poglądy miały wśród jemu współczesnych najwięcej zwolenników.

W tekście *Śmierć i ostateczne przeznaczenie człowieka w ujęciu Maksyma Wyznawcy* zajęłam się następującymi zagadnieniami: definiowaniem przez Maksyma śmierci, w tym także jako kresu czasu i ruchu, wzajemnymi relacjami elementów człowieka po śmierci, odpowiedzią na pytanie, czym jest przebóstwienie, oraz odparciem teorii apokatastazy.

W kilku artykułach (*Polemika Maksyma Wyznawcy z tezami monofizytów i jej wydzwięk w antropologii autora, Composition of Body and Soul and Two Natures of Christ. Leonce of Byzance and Maximus the Confessor*) zajmuję się stykiem ontologii i teologii czyli tym, jak spory chrystologiczne, w które uwikłany był Maksym, wpływają na doprecyzowanie przez niego terminologii ontologicznej. Termin hipostaza (ὕπόστασις) został już doprecyzowany w trakcie sporów trynitarnych i dlatego Maksym używa go chętniej niż niejednoznacznego terminu osoba (πρόσωπον). Koncentruje się natomiast na doprecyzowaniu, na potrzeby sporu z monoteletami, rozumienia terminów substancja (οὐσία) i natura (φύσις). Tę pierwszą Maksym rozumie na dwa sposoby: po pierwsze, jako nadrzędną kategorię bytową, która zawiera w sobie wszystkie byty z wykluczeniem Boga. Maksym pisze: „Substancja łączy w sobie to, co duchowe, z tym, co zmysłowe, niebo z ziemią, rzeczy zmysłowe i intelektualne, naturę i rozum (φύσεως πρὸς λόγον).” Po drugie, Wyznawca rozumie ją jako οὐσία καθ' ἑκάστον, która jest dla niego identyczna z naturą. Ta bowiem odnosi się do gatunku i do formy, a określa to, co wspólne wszystkim bytom pojedynczym.

Na szczególną uwagę zasługuje artykuł *Perychoreza natur w ujęciu Maksyma Wyznawcy*, gdyż problem perychorezy natur wydaje się zbyt często pomijany w

analizach teologicznych, a przede wszystkim filozoficznych. Niezwykle interesujące wydaje się w tym kontekście odróżnienie perychorezy chrystologicznej od *communicatio idiomatum*. W swoim tekście wykazałam, że według Maksyma w przypadku człowieka możemy użyć terminu „natura złożona” (φύσις σύνθετος), natomiast za bezbożnych uznaje zarówno tych, którzy głoszą jedną prostą naturę (μία ἀπλῶς φύσις) Chrystusa, jak i tych, którzy wyznają Jego jedną naturę złożoną (μία σύνθετος φύσις). Rozprawia się on z poglądami na temat złożonej natury Chrystusa systematycznie. Maksym przekonuje bowiem, że każda złożona natura musi spełniać pewne warunki (łączyć się poza własną wolą, zaczynać istnieć równocześnie oraz w sposób konieczny dopełniać harmonii wszechświata).

Wyniki badań przedstawione w opracowaniach *Ontyczne podstawy przebóstwienia człowieka w nauczaniu św. Maksyma Wyznawcy*, *Ontyczne konsekwencje grzechu Adama w ujęciu Maksyma Wyznawcy* i *Teologia inkarnacji słowa w ujęciu Maksyma Wyznawcy* stanowią pogłębienie badań prowadzonych w ramach przygotowania rozprawy doktorskiej. Przedstawiam w nich kluczowe elementy antropologii filozoficznej Wyznawcy i konsekwencje tak przyjętych założeń.

Ostatnio przetłumaczyłam też *Opusculum de anima* – niezwykle syntetyczne dziełko kiedyś przypisywane Wyznawcy. Podjęłam się też analizy treści i terminologii tego tekstu, który wpisuje się w szeroką tradycję starożytnych dzieł poświęconych duszy, z których najbardziej znane zawdzięczamy Arystotelesowi. Mogłam więc prześledzić ciekawe wątki i problemy, które nieznanemu autorowi podejmuje w swoim tekście, gdy próbuje odpowiedzieć na postawione pytania: Czy dusza jest substancją? Czy dusza jest bezcielesna? Czy dusza jest prosta? Czy dusza jest nieśmiertelna? Czy dusza jest rozumna? Jakie są władze duszy? Czym są zmysły?

2. Świat jako kosmos w myśli wczesnochrześcijańskiej

W ramach badań nad relacją między człowiekiem a światem stworzonym zajmowałam się najpierw problematyką człowieka rozumianego jako mikrokosmos (*From Democritus to Early Christian Liturgy – How Was the Motif of a Man as a*

Microcosm Developing?) wskazując, że od początku dostrzegane w myśli filozoficznej związku i podobieństwa między strukturą ontyczną wszechświata i człowieka zaczynają odgrywać nowe, wyjątkowe znaczenie w myśli wczesnochrześcijańskiej. Ojcowie widzą bowiem odzwierciedlenie cielesno-duchowej natury człowieka w świecie jednocześnie materialnym i intelligibilnym jak to ujmuje Nemezjusz z Emezy: „W osobie swej łączy człowiek stworzenia śmiertelne z nieśmiertelnymi i element rozumny z bezrozumnym. Nosi w sobie odbicie wszystkiego, co jest stworzone, i stąd mówi się o nim, że jest «małym światem»”, ale, jak wskazują Ojcowie, także Pismo Święte czy liturgia noszą w sobie ten podwójny charakter, co prowadzi ich do rozpoznania szczególnej roli człowieka w kosmosie (*Odpowiedzialność człowieka za świat stworzony według Maksyma Wyznawcy*). Spójna wizja kosmologiczna i antropologiczna, w tam założenie wewnętrznej jedności świata stworzonego, staje się podstawą najgłębszej, wpisanej w ekonomię zbawienia, odpowiedzialności człowieka za wszechświat. Człowiek staje się pośrednikiem stworzenia, jego zadaniem jest rozpoznanie ostatecznego przeznaczenia kosmosu, którym jest przebóstwienie i zjednoczenie ze swoją Pierwszą Przyczyną, zjednoczenie, które może dokonać się tylko dzięki wcieleniu Chrystusa i za pośrednictwem człowieka. Powiązane z tą tematyką artykuły to także: *Ciało grzeszne – ciało chwalebne. Stosunek pierwszych chrześcijan do ludzkiej cielesności oraz The Concept of the Cosmos according to Basil the Great's On the Hexaemeron*.

Odrębny problem analizuję w tekście *Nemesius of Emesa on the Philosophical Concepts of Providence*, w który badam zagadnienie opatrności w świecie, zaprezentowane w traktacie *O naturze ludzkiej*. Autor definiuje w nim opatrność jako troskę Boga o świat, a następnie przedstawia relacje między opatrnością, fatum i wolną wolą. Nemezjusz odrzuca koncepcję stoicką i co do zasady zgadza się z Arystotelesem co do natury ludzkiej i wolnej woli, dodaje jednak, że są w świecie wydarzenia i zjawiska, które przekraczają oba te porządki. Chętnie wykorzystuje też oparte na *Timajosie* rozróżnienie trzech poziomów opatrności, by odpowiedzieć na pytanie, czy jest ona ogólna czy szczegółowa.

3. Problematyka płci w pismach wczesnochrześcijańskich

Badając problematykę antropologii patrystycznej w dwóch artykułach (*The philosophical basis of Maximus' concept of sexes. The reasons and purposes of the distinction between man and woman* i *Rozróżnienie na kobietę i mężczyznę a powrót do stanu pierwotnego według Grzegorza z Nyssy i Maksyma Wyznawcy*) zwróciłam uwagę na zagadnienie interpretacji dualnego istnienia ludzkiej natury czyli w rozróżnieniu na mężczyzn i kobiety. U badanych przeze mnie autorów (Grzegorza z Nyssy i Maksyma Wyznawcy) jest to spójny element całej koncepcji teologiczno-filozoficznej, która zakłada z jednej strony afirmację ludzkiej cielesności, a z drugiej łączy płciowość z grzechem i odejściem ludzkiej natury od jedności ze Stwórcą. Grzegorz wpisuje ten podział w swoją koncepcję podwójnego stworzenia natury ludzkiej. Maksym pisze wprost, że podział na płcie nie mieści się w zasadzie (λόγος) ludzkiego istnienia, a jedynie należy do sposobu (τρόπος) jego realizacji. Ma on jednak charakter naprawczy, gdyż, jak zaznacza, na skutek grzechu pierwotnego wszechświat stracił swą jedność z Bogiem i został dotknięty pięcioma podziałami: na mężczyzn i kobiety, raj i świat zamieszkały, niebo i ziemię, to, co zmysłowe, i intelektualne oraz stworzone i niestworzone. Człowiek jest obecny po każdej stronie tych podziałów i jest powołany do ich przewyciężenia, a zjednoczenie wszechświata rozpoczyna się poprzez pojednanie mężczyzn i kobiety. Co za tym idzie, obaj autorzy podkreślają, że w czasach ostatecznych znikną wszelkie podziały, także ten na mężczyzn i kobiety, nastąpi zjednoczenie całego wszechświata ze Stwórcą i będzie istnieć czysta ludzka natura (ἄνθρωπος μόνος), która zrzuci z siebie wszystkie przypadłości.

4. Problematyka etyczna

W swoich badaniach zajmuję się także zagadnieniami związanymi z etyką, w tym przede wszystkim wpływem tradycji antycznej na normy moralne i zalecenia przedstawiane przez pisarzy wczesnochrześcijańskich. W porównawczym artykule *Traktat Jana Chryzostoma „O wychowaniu dzieci” i jego stosunek do traktatu „O wychowaniu dzieci” Pseudo-Plutarcha* wskazuję na silny wpływ koncepcji edukacji klasycznej, w tym roli rodziców i nauczyciela na zalecenia przedstawione przez

Złotoustego. Natomiast w tekście *Saloi – święci szaleńcy Chrystusa. Próba charakterystyki zjawiska i jego związków z tradycją cynicką* wskazują na silny wpływ tradycji cynickiej na ascezę wczesnochrześcijańską, w szczególności na tak radykalną jej formę, jaką było święte szaleństwo, w swym przekroczeniu norm społecznych, moralnych, a często i zaprzeczeniu wszelkiej racjonalności.

Realizując projekt Uniwersytetu trzeciego wieku opracowałam podręcznik zatytułowany *Współczesne problemy etyczne*, w którym wprowadzam podstawy etyki ogólnej i antropologii filozoficznej, aby na tej podstawie podjąć się analizy konkretnych wyzwań i dylematów, które niesie ze sobą rozwój technologii i medycyny. W ramach podejmowanej problematyki etycznej mieszczą się również prowadzone przeze mnie trzykrotnie warsztaty dotyczące *Etyki rekonstrukcji historycznych* w Muzeum w Palmirach, których efektem materialnym były trzy teksty *Etyki rekonstrukcji historycznych: Wytwórstwo przedmiotów codziennego użytku i broni*, *Etyka rekonstrukcji życia codziennego*, *Etyka rekonstrukcji historycznych: Scenariusz i organizacja rekonstrukcji wydarzeń wojskowych oraz życia codziennego*.

5. Inne

Do nie mieszczących się w powyższych kategoriach zaliczyć mogę artykuł *Miejsce i rola patologii wśród współczesnych dyscyplin naukowych*, który dotyczy tożsamości metodologicznej patologii. Podobnie tekst *On the Need of Research on the Phenomenon of a Person in the Polish Security Studies* dotyczy założeń metodologicznych nauk o bezpieczeństwie i konieczności położenia antropologicznych fundamentów dla tej dyscypliny badawczej.

Wypada też w tej części umieścić książki, przy których pracowałam jako redaktor naukowy oraz opublikowane recenzje.

Imperia śródziemnomorza – czynniki warunkujące ich powstanie, rozwój i upadek (Egipt, imperium Aleksandra Macedońskiego, Imperium Romanum, Bizancjum), red. K. Kochańczyk – Bonińska, L. Misiarczyk, T. Skibiński, Warszawa 2016.

Religie w świecie śródziemnomorskim, red. K. Kochańczyk – Bonińska, L. Misiarczyk, Warszawa 2014.

Salwian z Marsylii, *Dzieła wszystkie*, red. T. Kołosowski, M. Przyszychowska, K. Kochańczyk – Bonińska, Warszawa 2010.

Recenzja *The Architecture of the Cosmos. St. Maximus the Confessor. New Perspective-review*, International Journal of the Platonic Tradition, Volume 11 (2017), Issue 2, 240-242.

Recenzja *The Oxford Handbook of Maximus the Confessor*, red. P. Allen, B. Neil, Oxford University Press 2015, ss. 611, Studia Pelplińskie (2015).

Recenzja Grzegorz z Nyssy, *O tytułach Psalmów*, wstęp, tłum. i przypisy M. Przyszychowska, ŻMT 72, Kraków 2014, Vox Patrum, t.61 (2014).

Recenzja *Maksym Wyznawca – itinerarium mentis, itinerarium vitae* (Bogna Kosmulska, Historyczne i doktrynalne uwarunkowania rozwoju myśli Maksyma Wyznawcy, Wydawnictwo Campidoglio, Warszawa 2014), *Studia z filozofii Boga, religii i człowieka*, red. J. Sochoń, J. Grzybowski, t.6, Warszawa 2014.

Recenzja M. Przyszychowska, *Wszyscy byliśmy w Adamie. Jedność ludzkości w Adamie w nauczaniu Ojców Kościoła*, Poznań 2013, Vox Patrum, t. 59 (2013).

6. Udział w grantach

- 1) **Niepoznawalność Boga jako element polemiki antyariańskiej - problematyka ontologiczna i epistemologiczna**, grant Narodowego Centrum Nauki, program Opus, kierownik ks. dr hab. Tomasz Stępień, prof. UKSW, 2014-2018, główny wykonawca.

Obecnie biorę udział w następujących projektach:

- 2) **Źródła wczesnochrześcijańskie. Kontynuacja polskiej edycji w ramach serii wydawniczej „Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy”** w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. Mój zakres prac w projekcie to przekład i krytyczna analiza *Homilii o niepoznawalności Boga i Opatrzności Bożej* Jana Chryzostoma.
- 3) **„Polityka–religia–bezpieczeństwo. Konflikt i próby rozwiązania”** w ramach Programu Operacyjnego „Wiedza Edukacja Rozwój” (instytucja pośrednicząca: Centrum Projektów Europejskich), finansowanego ze środków europejskich, czas trwania projektu 2018 – 2021. W toku projektu prowadzę badania nad **politycznością pierwszych chrześcijan**, których efektem ma być przygotowanie autorskiego programu dydaktycznego, a także opracowanie podręcznika i antologii tekstów dla studentów
- 4) **Uniwersytet Warszawski dla Juniorów i Seniorów** w ramach Programu Operacyjnego „Wiedza Edukacja Rozwój” jako wykładowca i autor podręcznika dla dorosłych (*Współczesne problemy etyczne*).

W sumie, poza cyklem stanowiącym osiągnięcie, po doktoracie opublikowałam 21 artykułów i rozdziałów w recenzowanych monografiach, 5 recenzji, byłam redaktorem naukowym 4 książek. Brałam czynny udział w 27 konferencjach naukowych, z czego większość z stanowiły konferencje zagraniczne i międzynarodowe. Jestem członkiem krajowych i międzynarodowych stowarzyszeń naukowych, oraz wchodzę lub wchodziłam w skład redakcji dwóch czasopism oraz czterech serii wydawniczych. Prócz dużego zaangażowania dydaktycznego i organizacyjnego na uczelniach, w których byłam zatrudniona, od 2017 roku podejmuję działalność na rzecz popularyzacji nauki i upowszechniania wyników badań jako wice-prezes i współzałożycielka Fundacji Instytut Nauki o Polityce.

